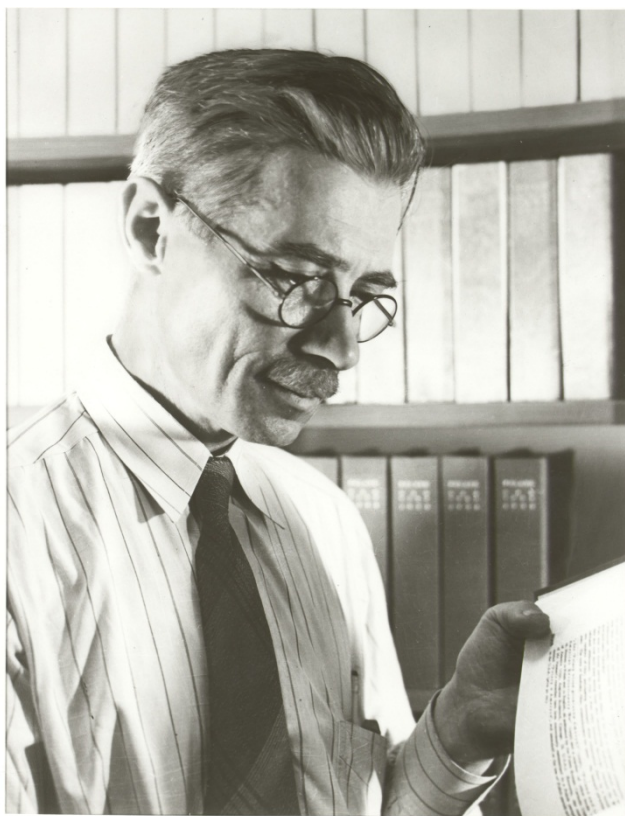

MIECZYŚLAW HAIMAN (1888-1949) – KUSTOSZ POLONII AMERYKAŃSKIEJ

TERESA KACZOROWSKA

Mieczysław Haiman

Minęło właśnie (15 stycznia 2019 r.) 70 lat od śmierci Mieczysława Haimana (1888-1949), pioniera badań historycznych nad przeszłością polską w Ameryce, działacza Polonii amerykańskiej i pierwszego kustosa Muzeum Polskiego w Ameryce w Chicago (The Polish Museum of America in Chicago). Choć należy do osób najbardziej zasłużonych dla emigracji polskiej w Ameryce, a także dla Polski, dziś jest niemal zapomniany¹. Mieczysław Albin Franciszek Haiman (a właściwie Haimann) miał wielokulturowe pochodzenie: po matce Polak (Zuzannie Franciszce Marii Ziółkowskiej vel Ziolkowskiej herbu Korczak), po ojcu Austriak (Wilhelmie Franciszku Haimannie,

oficerze armii austriackiej). Urodził się w Złoczowie na Wołyniu, wychował we Lwowie podczas niewoli austriackiej, z wyboru został Amerykaninem (wyemigrował na stałe, 13 października 1913 r., z młodszym bratem Adamem). Przed wyjazdem za ocean Haiman był marynarzem i podróżnikiem – przez pięć lat pływał we flocie austriackiej po morzach i oceanach, zwiedzając świat (wcześniej osierocony przez obydwójce rodziców, skończył we Lwowie tylko trzy klasy gimnazjum, pozostał „wątły, nieśmiały i mimo dużych zdolności niedokształcony”²). W Stanach Zjednoczonych zaczynał – na Zachodnim Wybrzeżu – od ciężkiej pracy fizycznej jako robotnik. Od razu po przybyciu wstąpił jednak w szeregi Sokolstwa Polskiego w Ameryce - już we wrześniu 1914 r. wziął udział w wielkich manewrach

¹ Dane pochodzą głównie z opublikowanej rozprawy doktorskiej T. Kaczorowskiej *Herodot Polonii amerykańskiej Mieczysław Haiman (1888-1949)*, Muzeum Wychodźstwa Polskiego Łazienki Królewskie, Warszawa 2008, a także z przygotowanego przez tę autorkę tomu *Mieczysław Haiman Herodot Polonii poetą. Wiersze wybrane*, Wydawnictwo PWP „GRYF” SA, Ciechanów 2005.

² J. Lubicz-Pachoński, *Mieczysław Haiman (31.III.1888-15.I.1949)*, „Kwartalnik Historyczny”, Rocznik LVII, Lwów 1949, s. 343.

w Buffalo jako chorąży sokolnego hufca. Kupił mundur i broń, a w historii Sokolstwa zapisał się jako „wzorowy Sokół i rycerz bez skazy przez całe swe życie”³.

Od początku pobytu na emigracji Haiman pisał też wiersze. Publikował je na łamach prasy polonijnej, co zaowocowało tym, że w 1917 r. został etatowym dziennikarzem – pracował kolejno dla pism: „Kuryer Bostoński”, „Polak w Ameryce”, „Telegram”, „Dziennik Zjednoczenia”. Pisząc do końca życia do prasy, stał się z czasem pierwszym historykiem Polonii amerykańskiej, tłumaczem i działaczem emigracyjnym, kolekcjonerem, archiwistą i bibliotekarzem, donatorem oraz pierwszym kustoszem Archiwum i Muzeum Zjednoczenia Polskiego Rzymsko-Katolickiego w Chicago, czyli obecnego Muzeum Polskiego w Ameryce (The Polish Museum of America – MPA). Jako historyk Haiman zasłynął przede wszystkim pionierskimi badaniami o wychodźstwie polskim w Ameryce i odkryciem jego wczesnych dziejów (okresu XVII-XIX w.). Był pierwszym – dzięki własnej pasji, niezmordowanej pracy w archiwach i bibliotekach oraz umiłowaniu polskości – który udowodnił, że imigranci polscy należeli do najstarszej fali kolonizacyjnej w Nowym Świecie, że byli na amerykańskiej ziemi od samego początku (już w 1608 r.), że walczyli na jej wszystkich frontach, budowali nowy kraj i mają duży udział w tworzeniu potęgi Stanów Zjednoczonych. Swoje niezależne i samodzielnie wyniki badań Haiman ogłaszał najpierw w prasie polonijnej i książkach publicystycznych, a później w pracach naukowych, jako pierwszy nie tylko w jęz. polskim, ale również w jęz. angielskim. Jego odkrycia w 1. połowie XX w. były przełomowe i wywarły głębokie wrażenie nie tylko wśród Polonii, ale także wśród Amerykanów, którzy zostali zmuszeni do przewartościowania zasług oraz pozycji imigrantów polskich w okresie kolonialnym (najbardziej znane w Ameryce książki Haimana to: *Polish Past in America 1608-1865*, 1939; wydanie II 1974; wydanie III 1991; a także *Kosciuszko in the American Revolution*, 1943 i *Kosciuszko, Leader and Exile*, 1946). Odkrycia Haimana pozbawiały również Polonię pewnych kompleksów, utwierdzając ją w przekonaniu o zasługach ich przodków dla Ameryki. Prace „Herodota Polonii amerykańskiej” z pewnością przyczyniły się do lepszego zrozumienia polsko-amerykańskich dziejów i do zwiększenia polskich wpływów w USA. Były też entuzjastycznie przyjmowane w Polsce, podnosiły w tamtym czasie jej znaczenie, o co Haiman zawsze zabiegał.

Z moich badań wynika, że Mieczysław Haiman jest autorem: **14 książek historycznych (publicystycznych i paranaukowych), pięciu rozpraw naukowych, 20 publikacji popularnonaukowych, 65 ważniejszych artykułów prasowych, dwóch opowiadań i 51 wierszy,**

³ A. L. Waldo, *Sokolstwo. Przednia Straż Narodu. Dzieje idei i Organizacji w Ameryce, nakładem Sokolstwa Polskiego w Ameryce*, t. III, Pittsburgh 1953, s. 118, s. 41.

ponadto ma w dorobku dwa przekłady z jęz. angielskiego na jęz. polski - razem 159 tytułów. Opisał w nich losy pionierów polskich osiedlających się w różnych stanach USA: Teksasie, Illinois, Wirginii, Kentucky, Nowym Jorku, Pensylwanii, Kalifornii, Nowym Meksyku; oraz udział rodaków w wojnach amerykańskich (niepodległościowej, secesyjnej, z Meksykiem, z Anglią). Do dorobku z zakresu historii Polonii w USA należy również wkład Haimana w **tworzenie wydawnictw encyklopedycznych i słownikowych**: w *Polskim Słowniku Biograficznym*⁴ (18 haseł jego autorstwa w pierwszych ośmiu tomach, w latach 1935-1960) i *The Slavonic Encyclopedia*⁵ (wydana w 1949 r. zawiera 46 haseł jego autorstwa). Był też prezesem Komisji Prasowej Wydawnictwa *Słownika polsko-angielskiego*⁶ (drukowanego w latach 40. XX w. przez Ernesta Liliena) i uczestniczył w pracach nad przygotowywaniem *Polish American Encyclopedia*⁷ (ukazał się tylko I tom, 1954 r.).

Drugie wielkie dzieło Haimana to **zorganizowanie Archiwum i Muzeum Zjednoczenia Polskiego Rzymsko-Katolickiego**, czyli obecnego **Muzeum Polskiego w Ameryce**. Placówkę

Pierwsza sala w MPA

⁴ *Polski Słownik Biograficzny*, t. I-VIII, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1935-1960.

⁵ *Slavonic Encyclopedia*, ed. Roucek Joseph Slabey, New York 1949.

⁶ *Lilien's Dictionary, Ernesta Liliena Słownik, cz. I: angielsko-polski*, z. XVI, July 1949, Stevens Point, Visc.

⁷ *Polish American Encyclopedia*, ed. F. Bolek and W. Siekaniec, vol. I, Polish American Encyclopedia Committee, Buffalo, NY 1954.

postanowiło stworzyć w 1935 r. Zjednoczenie Polskie Rzymsko-Katolickie (pod dużym wpływem Haimana, który był członkiem tej organizacji). Historykowi powierzono rolę pierwszego kustosa i zorganizował on placówkę od podstaw, podarowując na początek swoje zbiory archiwaliów i książek. Dzięki jego autorytetowi i hojnej reakcji na apele historyka o eksponaty Polonia (nie tylko z USA) wręcz zasypywała darami przekazany przez Zjednoczenie Polskie Rzymsko-Katolickie (ZPRK) na cele muzealne lokal. Nowa instytucja – otwarta po niespełna półtora roku od decyzji o jej powołaniu – była „najukochańszym dzieckiem” Haimana. Kustosz uporządkował również podupadającą bibliotekę ZPRK, która odrodziła się po mianowaniu go na bibliotekarza (do dziś Biblioteka, wraz z czytelnią i archiwum, są częścią Muzeum).

Za czasów Haimana (1935-1949) Muzeum w Chicago przeżywało „złote lata”, nazywano je „amerykańskim Rapperswilem”. Działo przy nim od 1937 r. **Polskie Towarzystwo Historyczno-Muzealne** – Haiman był jego pierwszym (i ostatnim) prezesem – wspierało ono Muzeum finansowo (700 członków płaciło stałe składki). W 1936 r. zaczęły w Muzeum ukazywać się, pod redakcją Haimana,

Mieczysław Haiman z dziećmi w Sali MPA

angielskojęzyczne roczniki historyczne „**Annals of the Polish Roman Catholic Union Archives and Museum**”, które spełniały pionierską rolę w polsko-amerykańskiej historiografii, gdyż każdy numer zawierał nową rozprawę naukową z dziedziny historii Polonii w USA. Do śmierci Haiman zdążył wydać 11 roczników, wszystkie wysyłano do największych bibliotek w USA, Polsce oraz w kilku krajach Europy.

W gmachu tegoż Muzeum, przy 1331 Milwaukee w Chicago, głównie dzięki wysiłkom Mieczysława Hamana i prof. Oskara Haleckiego, narodziła się inna ważna organizacja: **Polish American Historical Association (PAHA)**. Od początku jej istnienia aż do śmierci Haiman przewodniczył jej, starając się stworzyć w USA środowisko badaczy dziejów Polonii (w 1949 r. liczyło ok. 300 członków). PAHA organizowała doroczne zjazdy nt. historii Polaków w Ameryce, wydawała własny periodyk „**Polish American Studies**”, który Haiman współredagował i zabiegał o fundusze

Mieczysław Haiman w bibliotece

(Kongres Polonii Amerykańskiej opłacał druk). PAHA istnieje do dziś, skupia badaczy przeszłości polsko-amerykańskiej, wydaje to samo pismo i co roku przyznaje medale „Mieczysław Haiman Award” (The Mieczysław Haiman Award), za wkład naukowy na polu studiów polsko-amerykańskich.

Haiman współpracował też z ojczyzną: był korespondentem Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie, współpracownikiem redakcji *Polskiego Słownika Biograficznego* (autorem licznych haseł), pisał rozprawy historyczne do „Nauki Polskiej” wydawanej przez Kasę im. Mianowskiego w Warszawie. Polskę odwiedził raz, w 1934 r., jako delegat **2. Zjazdu Polaków z Zagranicy**, odgrywając jedną z najważniejszych ról (był współautorem konstytucji „niepodległości Polonii amerykańskiej”, pisał korespondencje do „Dziennika Zjednoczenia”). Wśród licznych odznaczeń, jakimi Polonia uhonorowała Haimana – jak Złoty Order Legii Honorowej Związku Narodowego Polskiego w Ameryce (1936) czy Odznaka Zjednoczenia Polskiego Rzymsko-Katolickiego w Ameryce (1938) – były też i z Polski, m.in. Order „Polonia Resituta” (1932) i Wawrzyn Polskiej Akademii Literatury (1935).

Po II wojnie kustosz pomagał nie tylko w odbudowie księgozbiorów bibliotek, ale też wspierał uczonych (np. prof. Władysława Konopczyńskiego). Bezpośrednio po II wojnie światowej włączył się w obronę niezależności dwóch bibliotek polskich Stacji PAU w Europie: w Paryżu i Rzymie –

przedsięwzięcie udało się w Paryżu, dzięki czemu Biblioteka Polska nad Sekwaną zachowała niezależność wobec systemu komunistycznego, skupiając w 2. połowie XX w. znaczną część polskiej opozycji antykomunistycznej na Zachodzie (Giedroyc, Grudziński, Czapski i wielu innych). Jako kustosz MPA, Haiman pomógł także dyrektorowi Biblioteki Polskiej w Paryżu, Franciszkowi Pułaskiemu, w przechowaniu w chicagowskim Muzeum dziewięciu historycznych szabel Józefa Piłsudskiego i dwóch pugińców oraz sumy \$ 8000. Historyk był też angażowany w różne obchody w USA, np. w 200. rocznicę urodzin George'a Washingtona w 1932 r., kiedy ukazała się jego praca *Poland and the American Revolutionary War*⁸, współpracował z Komisją Stanów Zjednoczonych Obchodów 200-lecia Urodzin George'a Washingtona (pod przewodnictwem prezydenta USA), z wieloma instytucjami, organizacjami oraz uczniami z Polski i USA z licznych uniwersytetów. Do dziś fundamentem Muzeum w Chicago są zbiory z czasów Haimana. Poza darami Polonii dużą ich część stanowią eksponaty z **Pawilonu Polskiego z Wystawy Światowej, która odbyła się w 1939 r. w Nowym Jorku**. Są to cenne obrazy (m.in. Olgi Boznańskiej, Józefa Czapskiego, Tytusa Czyżewskiego i innych), grafiki, rzeźby, medale, monety, rzemiosło artystyczne. Zostały uratowane od rozsyпки i zniszczenia tylko dzięki istnieniu w USA Muzeum Polskiego i ogromnej pracy kustosa (do Polski wrócić nie mogły, bo trwała wojna). Przybyły do Chicago w 1941 r., przez Cleveland i Detroit, zajmując trzy i pół wagonu. Przygotowanie ekspozycji Pawilonu Polskiego w chicagowskim Muzeum zabrało przeszło trzy miesiące, ale wernisaż 3 maja 1941 r. był wielkim wydarzeniem kulturalnym, nie tylko amerykańskiej Polonii. W 1941 r. powstała w Muzeum również **sala Ignacego Jana Paderewskiego** (1860-1941). Dzięki staraniom kustosa, ZPRK, dyplomatów i siostry Mistrza Antoniny Paderewskiej-Wilkońskiej zakupiono całe wyposażenie ostatniego mieszkania pianisty z hotelu Buckingham w Nowym Jorku, gdzie mieszkał i umarł. Były to m.in. meble, których używał w ostatnich miesiącach swojego życia, oraz różne pamiątki znajdujące się na terenie Ameryki (w tym złote pióro, którym został podpisany Traktat Wersalski w 1919 r.). Otwarcie dedykowanej Paderewskiemu sali odbyło się 11 listopada 1941 r. i było również wielkim wydarzeniem patriotycznym. MPA posiada z czasów Haimana wiele innych cennych eksponatów, np. w 1947 r., na 10-lecie istnienia Muzeum otrzymało od red. Antoniego Czarneckiego z „Chicago Daily News” kostiumy teatralne Heleny Modrzejewskiej ze sztuki „Maria Stuart”. MPA zamówiło figury do nich oraz maski, które wykonał siostrzeniec aktorki – Władysław T. Benda z Nowego Jorku. Na 10-lecie Muzeum nabyło cenną Kolekcję Kościuszkowską: 73 oryginalne

⁸ M. Haiman, *Poland and the American Revolutionary War*, The Polish Roman Catholic Union of America, Chicago 1932, s. 208

listy T. Kościuszki, listy pisane do niego, ryciny, obrazy, medale, plany bitwy pod Saratogą i osobiste pamiątki po Naczelniku. Zakupiono ją wspólnymi siłami Polonii (ze składek) za stosunkowo niską cenę (10 000 \$): Muzeum i Zjednoczenia (ZPRK pożyczyło Muzeum 10 000 \$). Muzeum było często odwiedzane, w ciągu pierwszych 10 lat zwiedziło je 57 505 osób (był m.in. gen. Władysław Sikorski, gen. Bór Komorowski, prof. Witold Doroszewski, Józef Birkenmajer, Oskar Halecki, Stefan Mierzwa, poeci: Julian Tuwim, Jan Lechoń i wielu innych), zorganizowało 29 wystaw, 43 odczyty (Jana Lechonia, Juliana Tuwima, licznych profesorów w ramach Instytutu Wiedzy o Polsce). Pełniło funkcję edukacyjną, służyło szeroką informacją na temat historii Polski i Polonii, wydawało książki, np. w 1945 r. cenny katalog *Polonica in English*.

Po wybuchu II wojny światowej Archiwum i Muzeum ZPRK już 12 października 1939 r. zasiłowało Fundusz Ratunkowy Polski (złożyło wkłady polskie o wartości 1550 \$ i kupony na sumę 1355,51 \$). Choć zatrudniało tylko troje pracowników, zaangażowało się też w niesienie pomocy uchodźcom i żołnierzom polskim, nawiązując szerokie kontakty z polskimi działaczami i instytucjami na emigracji. W latach 1939-1945 rozesłało Polakom w różne strony świata ok. 3700 egz. książek i broszur. W czasie wojny Muzeum organizowało również zbiórkę cennych materiałów historycznych i książek, aby przekazać je po okupacji zniszczonym bibliotekom oraz muzeom w Polsce. Akcję tę Muzeum prowadziło w porozumieniu ze Światowym Związkiem Polaków z Zagranicy, np. w 1947 r. przesłało 1061 książek i broszur do Biblioteki Narodowej oraz 276 do Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. Haiman uczestniczył też w przygotowywaniu podręczników dla szkół 2. Korpusu Polskiego we Włoszech – typował je i wysyłał do przedruku Sekcji Wydawniczej 2. Korpusu. Był też członkiem Komisji Bibliotecznej, utworzonej wiosną 1944 r. przez Polski Instytut Naukowy w Nowym Jorku, która niosła pomoc w odbudowie bibliotek publicznych i uniwersyteckich w Polsce po wojnie.

Mieczysław Haiman był pionierem w dziedzinie badań polonijnych nad przeszłością w Ameryce. To on zapoczątkował je w tak szerokiej skali. Torował drogę następcom zarówno swoimi odkryciami, jak i utworzeniem Archiwum i Muzeum ZPRK (instytucji zasobnej w materiały źródłowe), a także organizacją badań historycznych na emigracji (założenie PTH-M, PAHA i periodyków: „Annals...” oraz „Polish American Studies”). Kierował Archiwum i Muzeum ZPRK przez 14 lat, od jego powołania 15 października 1935 r., aż do swojej przedwczesnej śmierci (w wieku 61 lat). Żaden z kustoszy nie zgromadził już

później tylu eksponatów i śladów przeszłości polskiej w Ameryce, nie zorganizował tylu wystaw, odczytów i spotkań, nie rozwinął tak przestrzennie Muzeum, nie rozślawił go jako Panteonu Polskości⁹.

The Polish Museum of America funkcjonuje do dziś, podobnie jak Polish American Historical Association, wydawane są też „Polish American Studies”. W zapomnienie odchodzi natomiast ich twórca. Rodakom w USA – choć po śmierci Haimana Rada Polonii Amerykańskiej podjęła Rezolucję żałobną podkreślającą jego zasługi, stawiając wybitnego historyka w pierwszym rzędzie ludzi najbardziej Polonii zasłużonych, wyprawiła mu uroczysty pogrzeb i w 1985 r. zbudowała mu pomnik nagrobny na cmentarzu w Niles – dziś jego nazwisko niewiele mówi. Polonia nie zdobyła się do tej pory ani na zbiorowe wydanie prac historycznych Haimana, ani na rzetelne opracowanie jego dorobku w jęz. angielskim. O zasługach „ojca historii Polonii w USA” nie pamięta także Polska.

Zdjęcia ze zbiorów The Polish Museum of America

Muzeum Polskie w Ameryce mieści się do dziś w tej samej siedzibie w Chicago

⁹ W 1949 r., po śmierci M. Haimana, kierownictwo Muzeum i Archiwum ZPRK objął prezes ZPRK Józef L. Kania, ale zmarł 12 maja 1953 roku. Pozbawiona indywidualności M. Haimana i protektora J. L. Kani instytucja przestała odgrywać rolę „amerykańskiego Rapperswilu”. Od tamtej pory miała wielu kustoszów, najdłużej pełnili tę funkcję: Sabina Logisz (1953-1960), Jerzy C. Walter (1960-1969), ksiądz Donald Biliński (1970-1986) i Jan Loryś (1996-2014), ale żadne nie dorównało jej twórcy. Obecnie dyr. MPA jest Małgorzata Kot.

TERESA KACZOROWSKA

dr nauk humanistycznych, pisarka, współpracuje z Akademią Humanistyczną im. A. Gieysztora w Pułtusku, należy do Światowej Rady Badań nad Polonią. Autorka licznych artykułów i kilkunastu książek, w tym kilku o emigracji polskiej, m.in. *Wyrwani z gniazd* (o Polonii brytyjskiej), *W cieniu araukarii* (o Polonii brazylijskiej), *Córka mazowieckich równin czyli Maria Skłodowska-Curie z Mazowsza*, *Dwunastu na Trzynastego* (o wygnańcach stanu wojennego), *Herodot Polonii amerykańskiej* *Mieczysław Haiman (1888-1949)*. Uczestniczka spotkań i konferencji na obydwu półkulach świata. Uhonorowana m.in. Nagrodą IV Salonu Książki Polonijnej (Bruksela 2003), Nagrodą Kongresu Polonii Amerykańskiej (Chicago 2005), Odznaką Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego „Zasłużony dla Kultury Polskiej” (2007), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski „Polonia Restituta” (2010), Medalem „Pro Masovia”, Nagrodą Pracy Organicznej im. Marii Konopnickiej, Medalem „Zasłużony Kulturze Gloria Artis”(2014).